

Nødpenge fra afstemningstiden i Slesvig 1919-1921

- propaganda eller pengemaskine?

AF KLAUS TOLSTRUP PETERSEN

I årene under og efter 1. Verdenskrig var brugen af nødpengesedler et udbredt fænomen i Tyskland. Med tiden udviklede nødpengene sig fra at være en nødforanstaltning til et samlerobjekt med farverige illustrationer ofte tegnet af kunstnere. Ved Versailleskonferencen efter 1. verdenskrig blev det bestemt, at en ny dansk-tysk grænse skulle afgøres på baggrund af folkeafstemninger i Nord- og Mellemslesvig. Både før og efter folkeafstemningerne blev nødpenge benyttet til at illustrere nationale dagsordner og er derfor et vidnesbyrd om den anspændte sindsstemning, som herskede i Slesvig i årene efter krigen. I denne artikel undersøges udviklingen af denne særlige type "plebiscitpenge" samt deres betydning som propagandamiddel og lukrativt salgsobjekt.

Indledning

Ved udbruddet af 1. Verdenskrig begyndte de første områder i Tyskland at erstatte småmønter med nødpengesedler. Det skyldtes flere faktorer. Blandt andet havde Den tyske Rigsbank opbygget betydelige reserver af ædelmetaller og suspenderet guldstandard, hvilket betød at færre guld- og sølv mønter var i cirkulation. Det skete sideløbende med at andre metaller, som særligt kobber og nikkel, skulle benyttes til krigsproduktionen. Denne udvikling blev forstærket af stigende inflation, som fik mønternes metalværdi til at overstige den pålydende værdi. Derfor tog hamstringen af småpenge fart og der opstod mangel på skillemønt. Som krigen skred frem steg behovet for at anvende betalingsmidler i papir og særligt fra 1916 og frem bredte udstedelsen af nødpenge sig til hele Tyskland. I starten forsøgte Den tyske Rigsbank at afbøde problemet ved, at trykke en midlertidig papirvaluta, de såkaldte "Darlehenskassenscheine". Trods dette tiltag kunne Den tyske Rigsbank ikke følge med efterspørgslen efter papirpenge og lokalt forsøgte både offentlige instanser og private virksomheder at afbøde problemet ved at trykke nødpenge. I årene under og efter 1. verdenskrig regner man med, at der blev udstedt mere end 100.000 forskellige nødpengesedler i Tyskland.¹

Medlemsblad for:
**Numismatisk Forening
for Nord- og Sydslesvig**

Redaktion/ Kommission:

Jens Madsen
Jørgensby 14
6310 Broager
jensmadsen@moneta.dk
Tlf.: 40 14 21 63

Gengivelse af artikler kun
efter indhentet tilladelse
og med kildeangivelse.

Formand:

Henning Kjær
Kærmindevej 17
6400 Sønderborg.
Tlf.: 74 43 34 82
Fakjaer@mail.tele.dk

Brevbud:

Ved brevbud betales 3% i
salær og evt. porto.

Faste brevbud skal være
fremme dagen før auktionen.

Modtages af
H. C. Deele
Genser Bygade 29
6230 Røde Kro
Telefon 74 66 49 50
hansdeele@bbsyd.dk

Oplag: ca. 80 stk.

Foreningens vedtægter kan
altid rekvireres hos
formanden.

www.nfns.dk

Tryk: Langenberg
Sønderborg

Nødpengene havde en kort løbetid — typisk på en eller få måneder. I begyndelsen var de nøgterne og simple men med tiden udviklede de sig til at være små kunstværker med motiver, der ofte var tegnet af kunstnere. Efter afslutningen af 1. verdenskrig blev det bestemt, at grænsedragningen i flere tyske grænseegne skulle afgøres ved folkeafstemninger. I Slesvig, hvor befolkningen skulle stemme om en ny dansk-tysk grænse, blev nødpenge en del af propagandaen ved folkeafstemningerne. Det drejede sig om nødpengersedler, med nationale motiver, der refererede til folkeafstemningerne i Nord- og Mellemslesvig i 1920. Det er denne type nødpenge, eller "plebiscitpenge", som numismatikere ofte har benævnt dem, der er omdrejningspunktet for denne artikel.

Litteraturen om nødpenge fra Slesvig er begrænset. Enkelte bøger beskriver nødpengenes historie i Slesvig-Holsten og der findes flere kataloger og oversigtværker, som samler og beskriver de mange forskellige nødpenge, som blev trykt i området. Desuden findes en del artikler og kortere bøger som analyserer udvalgte nødpenge — fx i en bestemt by eller et lokalområde. I denne artikel vil det være målet at undersøge den type nødpenge, der kan betegnes som plebiscitpenge, og hvordan de udviklede sig i tiden før og efter afstemningerne i Slesvig i 1920. I den forbindelse vil der blive set nærmere på deres betydning som både nationalt propagandamiddel og profitabelt salgsobjekt til samlere.

Nr	Me dl		Kons	Opr. Pris	
		Sedler			
1	83	DK Dybbøl 50 øre Si28	0-01	50	
2	83	DK Gråsten 2 mark Si33A	0	35	
3	83	DK Kristiansfelt 50 pf Si62 Noed62.3	0	10	
4	83	DK Løgumkloster 25 pf Si64D Noed64D.2	0	25	
5	83	DK Møgeltønder 50 pf Si70B Noed70B.1	0	80	
6	83	DK Rødding 50 pf Si76A Noed76A.1	0	50	
7	83	DK Sottrup 50 pf Si81A Noed81A.3	0	25	
8	83	DK Jutlandia 25 øre	0	20	
9	83	DK Jutlandia 1 kr øre	0	30	
10	83	D Notgeld Mogilno 1 mark 12.08.14	01	75	
11	83	D Geisa (Röhn) J. Lustig 5, 10, 2x 25, 50 pf, 1 m 01.07.20	0	100	
12	83	D 10 Reichpf Deutsche Wehrmacht stempel Danzig, Zinsschein 100 m 01.08.26	Lot	10	
13	83	DK papir Mærke "Hjælpekorpsset paa Kalvbod Bastion" "15 øre"	lot	5	
14	83	D Notgeld Schwerin 50 Pfennig, 1922, Grabowski #M21.2b	0	50	
15	83	D Schwerin 50 Pfennig Notgeld, 1922, Grabowski #M21.2b, Posen 20 kopek 17.04.16 P32.5	0,1-	80	
16	176	D Notgeld Quern sæt 3x25 pf, 3 x 50 pf, 1 M Lindmann Q001 8-14	0-01	45	
17	176	D Notgeld Nibøl 50 pf, 1 M 20.04.20 Lindmann N032	0	10	
18	176	D Notgeld Nibøl 50 pf, 1 M 20.04.20 Lindmann N032	01	5	
19	176	DK Sønderborg 10 pf 15.05.17, 50 pf 01.09.19 Si92A, 96A	1-	hb	
20	176	DK 10 kr 1942 S Sander Si105	1+	25	
21	176	DK 10 kr 1943 T Holthusen, 1943 U Ingerslevgaard Si105	Lot	15	
		Mønter			
22	176	DK Frimærkepenge 6 forsk 	lot	120	
23	176	DK Frimærkepenge 6 forsk 	lot	120	
24	176	DK Frimærkepenge 5 forsk, 1 dublet 	lot	120	

25	38	Færøerne 10 øre	1941	1+	50
26	38	Færøerne 25 øre	1941	1+	50
27	38	DK Mejeritegn Skelde 1 liter sødmælk 1911		1+	50
28	38	DK 2 rigsbankskilling	1836	1+	85
29	38	DK 3 R.B.S. 7-H9B	1842	01	95
30	38	DK ½ kroner 1924-1925-1926-1940		Lot	75
31	38	DK 1 øre	1888	1-1+	90
32	38	DK 1 øre	1922	0	45
33	38	DK 2 øre	1917	1+	110
34	38	DK 2 øre	1926	1-1+	150
35	38	DK 25 øre	1935	1+	60
36	38	D 50 Reichspfennig	1928G	1+	20
37	38	D 50 pfennig	1921J	01	15
38	38	D 50 Reichspfennig	1935A	1+	20
39	38	D 50 Reichspfennig	1940J	1+	25
40	38	D 1 mark	1875A	1	15
41	38	D 1 mark	1905A	0	30
42	38	D 2 mark Hindenburg	1938J	1++	25
43	38	D 5 mark Hindenburg	1937A	1++	30
44	38	D 2 mark Preussen	1876B	1	70
45	83	DK Kgl Møntsæt 2006		UNC	50
46	39	DK 1 sk 1771 København		1	50
47	39	Grønland 1 kr 1957		1/1+	70
48	39	DK 10 øre 1884		1	250
49	39	DK 25 øre 1874		1+	300
50	39	DK F2 4 sk 1563 Si9 H15 korr		1-	200
51	39	DK C4 1 sk 1621		1+/1	350
52	39	DK 2 sk 1629 Si35.2 H134B		1	100
53	39	DK F3 Søsling 1651 Si2 H127		1	250
54	39	DK F3 2 sk 1661 blanket revne Si18.1 HH132A		1+	150
55	39	DK C5 2 sk 1680 ks		1	125
56	39	DK F5 4 sk 1764		1	150
57	39	DK F6 1 sk 1809 MF		1+	100
58	39	DK C8 4 sk 1841		1	75
59	39	Norge F3 1 sk 1662		1+/1	600

60	39	Norge F3 2 sk 1652 buklet 	1	250	
61	190	Ungarn 8 forsk mønter 1972-2019	Lot	hb	
62	190	Spanien 11 forsk mønter 1957-1998	Lot	hb	
63	190	Vatikan 100 lire Pius III 1956, Malaysia 1 cent 1941, Indien 1 rupee 1985, 5 rupee 2001, Frankrig 10 centimes 1938	Lot	Hb	
64	100	D 11 stk 200 Mark 1923A, 2 stk 1923J, 2 stk 500 Mark 1923A	0-01	75	
65	100	D 5 mark 1951J, 1969F jub Mercator	1,01	70	
66	100	DK 3 stk 1 sk 1771 korr	1-	hb	
67	100	DK 11 stk 1 sk 1800'erne, 1 ukendt	Lot	hb	
68	100	DK Sparekasse medajle 1960, Genforening emblem 1920 Alu Si7A	Lot	20	
69	100	DK ca 750 g mønt Zink 1,2,5 øre og 25 øre F9	Lot	hb	
70	100	DK ca 1,8 kg mønt mest zink mønter, 1 kr 1942-1947	Lot	Hb	
71	100	DK ca 1,6 kg mønt mest F9 25 øre	Lot	hb	
72	100	DK ca 4,6 kg mønt mest kobber 1,2,5 øre med hul	Lot	Hb	
73	100	DK 9 x 5 kr F9,M2, 5 x 1 kr M2 + andet	Lot	45	
74	100	DK pose med mønt, læder pung	Lot	Hb	
75	100	Norge + DK pose med mønt 250 g	Lot	Hb	
76	100	Pose med udlandske mønt 200 g	Lot	Hb	
77	100	Pose poletter, emblemer 75 g	Lot	hb	
78	100	D 24 stk spilmarke	Lot	hb	
79	100	Pose med udlandske mønt 100 g	Lot	Hb	
80	100	Pose med udlandske mønt mest tyske 350 g	Lot	Hb	
81	100	D 1 mark 1924A,1924A, 5 mark 1934F jub Kirche Postdam, 1936D Hindenburg	Lot	100	
82	100	Schleswig-Holstein 10/100 og 5/100 Gutschriftsuarke 1923 Gold Girobank	1+	70	
83	100	Hamburg ½ million mark Notgeld August 1923	1+	20	
84	100	DK Medalje ”De samvirkende Landbo foreninger Jubilæumsskuet 1880 1905”, ”Den Jyske Industri og Landbrugsudstilling Horsen 1905”	lot	Hb	
85	100	Rom 2 x kopi mønt	1+	20	
86	100	Pose med svenske mønter 500 g	Lot	hb	

87	100	Rusland 1 rubel 1912 Nikolaus II. 1894-1917 loddespor sølv 20 g 	1(+)	100	
88	100	Rusland 50 kopek 1897, 1899 sølv 	1	100	
89	100	Rusland 5 kopek 1882, 1902 sølv	1	20	
90	100	Rusland 10 kopek 1827, 1911,13,15 sølv	1	40	
91	100	Rusland 15 kopek 1902, 04, 14 sølv	1	40	
92	100	Rusland 20 kopek 1860, 69, 78, 86, 2 x 1914 sølv	1	60	
93	100	Rusland pose med kobber mønt fra Zar tiden irret 500 g	Lot	50	
94	100	Sovjetunion pose med mønter 100 g	Lot	30	
95	100	Sverige 1 øre 1724, 1858, ?, 2 øre 1863, 5 øre 1748, 1760, 1857, ¼ sk 1806, ½ sk 1800, 1/6 øre 1718	lot	50	
96	100	Sverige banksæt 1977	0	6	
97	100	DK banksæt 1970	0	6	
98	100	DK banksæt 1972	0	6	
99	100	DK banksæt 1973	0	6	
100	100	DK banksæt 1974	0	6	
101	100	DK banksæt 1979	0	16	
102	100	DK banksæt 1980	0	6	
103	100	DK banksæt 1980	0	6	
104	100	DK banksæt 1984	0	16	
105	100	DK banksæt 1985	0	16	
106	100	DK banksæt 1988	0	16	
		Sedler			
107		D Notgeld Steinfeld 6x 25 pf, 2 x 50 pf 31.07.20	0	40	
108		Østrig 10 forsk notgeld	0	25	
109		Østrig 10 forsk notgeld	0	25	
110		Østrig 10 forsk notgeld	0	25	
111		Østrig 10 forsk notgeld	0	25	
112		Østrig 10 forsk notgeld	0	25	
113		Østrig 10 forsk notgeld	0	25	
114		DK Haderslev SOS kasse trykark 4 stk EN KRONE Håndskrevet 2 x C. Petersen + 2 x P. Heisel brun plet	0	100	
115		DK Haderslev SOS kasse trykark 4 stk EN KRONE Håndskrevet 2 x Alnor, 2 x C.	0	100	

		Petersen + 2 x Alnor, 2 x P. Heisel			
116		DK Haderslev SOS kasse trykark 4 stk EN KRONE Håndskrevet 2 x C. Petersen + 2 x uden underskrift lille kantskade	01	100	
117		DK Haderslev SOS kasse trykark 4 stk EN KRONE Håndskrevet 2 x C. Petersen + 2 x uden underskrift	0	100	
118		DK Haderslev SOS kasse trykark 4 stk EN KRONE Håndskrevet 1 x Alnor, 1 x P.Heisel + 3 x Alnor, 3 x H. Møller lille kantskade	01	100	
119		DK Haderslev SOS kasse trykark 4 stk EN KRONE Håndskrevet 1 x Alnor, 1 x P.Heisel + 3 x Alnor, 3 x H. Møller	0	100	
120		DK Haderslev SOS kasse trykark 4 stk FEM KRONER Håndskrevet 4 x Hansen krøllet top af ark	01	100	
121		DK Haderslev SOS kasse trykark 2 stk Ti Kroner Håndskrevet 2 x C. Petersen	0	100	
		Mønter			
122		Bayern Bayern 1 kreuzer 1871 (plet)	01	25	
123		Rom 4 stk ubekendt 3-4 århundrede	1-	50	
124		Rom 4 stk ubekendt 3-4 århundrede	1-	50	
125		Rom 4 stk ubekendt 3-4 århundrede	1-	50	

 se billede på www.nfns.dk

Plebiscitpengenes oprindelse

I slutningen af 1916 var manglen på mønter blevet så kritisk i Slesvig, at man også her begyndte at trykke nødpenge. Problemet var nu så omfattende, at Den tyske Rigsbank accepterede udstedelsen under den betingelse, at der kunne stilles sikkerhed for det udstedte beløb — en betingelse der dog sjældent blev overholdt. I Slesvig-Holsten havde flere instanser allerede søgt regeringspræsidenten om lov til at trykke nød-penge og derfor sendte han den 17. april 1917 et fortroligt brev til de lokale forvaltninger i regionen, hvor han udtrykte sin accept af trykningen af nødpenge i et rimeligt omfang.² Det var dog ikke kun amter og kommuner i Slesvig, der udstedte nødpenge. Også banker, erhvervsdrivende, foreninger og sågar privatpersoner lavede sedler, checks, værdikuponer og lignende, der lokalt kunne afløse den nationale valuta.³

Forsættes i næste nummer.

Artiklen har være bragt i "SØNDERJYSKE ÅRBØGER 2020" udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland og skrevet af Klaus Tolstrup Petersen.

Noter bliver vist til sidst ellers kan læses i årbogen.

Hammerslagspris ved medlemssalg og auktion den 8. marts 2022

Nr.	Pris	Nr.	Pris	Nr.	Pris	Nr.	Pris	Nr.	Pris
1		29	10	57	10	85	10	113	25
2		30	15	58		86	300	114	25
3	20	31	15	59		87	145	115	25
4	35	32	100	60		88	890	116	25
5		33	74	61	5	89	365	117	120
6		34	60	62	5	90	1500	118	5
7		35		63	5	91		119	30
8	50	36		64		92	100	120	30
9	50	37		65		93	25	121	100
10		38	50	66	5	94		122	50
11	70	39	68	67	70	95	36	123	150
12		40		68	70	96		124	100
13		41		69	135	97	25	125	150
14		42		70	10	98	50		
15		43		71		99	35		
16		44		72	300	100	48		
17	20	45		73		101	35		
18	20	46	5	74	50	102	105		
19	46	47	5	75	65	103	50		
20	22	48	28	76	60	104	150		
21	34	49	10	77		105	10		
22	40	50		78	66	106	300		
23		51	5	79	10	107			
24	140	52	5	80	20	108	220		
25	5	53	5	81	22	109	58		
26	5	54		82	10	110	60		©
27		55	5	83	10	111	54		
28	15	56	10	84	10	112	25		

Numismatisk Forening afholder medlemsmøde med auktion **tirsdag den 13. september 2022 kl. 19.30** i NygadeHuset (1. sal th) i Aabenraa.
